

KÖZLEMÉNYEK

SZABOLCS-SZATMÁR MEGYE NÉPESSÉGÉNEK BELFÖLDI (BELSŐ) VÁNDORLÁSA A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTTI ÉVTIZEDBEN, 1980–1990¹

SZÁSZI FERENC

1. A népesedés néhány kérdése Magyarországon és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

Magyarország népessége az első népszámlálástól 1980-ig – a mai ország területére vetítve – ugyan hullámzóan, de évtizedről évtizedre növekedett, kivéve a második világháborús veszteséget magába foglaló éveket. Az 1990. évi népszámlálási statisztika azonban már a népesség fogyásáról közölt megdöbbentő adatokat. Az állandó népesség tíz év alatt 319 104 fővel, a lakónépesség pedig 334 640 emberrel fogyott.¹

1. Népességszaporodás Magyarországon, 1980–1990² *Population increase in Hungary, 1980–1990*

Időszak	Természetes szaporodás, ill. fogyás (-)	Élve-születés	Halálozás	Vándorlási különbözet	Természetes szaporodás, ill. fogyás (-)	Élve-születés	Halálozás	Vándorlási különbözet
					százalék			
1980-1989	-142 240	1 309 583	1 451 823	-192 400	-1,3	12,2	13,6	-1,8

A táblázat adatai szerint az ország lakónépessége természetes szaporodás, ill. fogyás eredményeként – 142 240 (–1,3%) személlyel csökkent. Ezt a lakosságcsökkenést még több mint kétszeresére növelte az országba be- és kivándorlók különbözete (vándorlási különbözet), a 192 400 fős (–1,8%) emberveszteség, az ország lakónépessége így a vizsgált évtizedben csaknem 200 ezer embert veszített a kivándorlás útjain, úgy, mint 1956–1957-ben a nagy kivándorlási hullám idején. Korábbi munkáimban már írtam arról, hogy Magyarországról a külföldre történő kiutazást és különösen a kivándorlást az 1970-es évek elejéig szigorú jogszabályok korlátozták. A külföldre szóló útleveleket szabályozó rendeletek közül az Elnöki Tanács 1970. évi 4. számú törvényerejű rendelete mondja ki először, hogy „minden magyar állampolgárnak joga van ahhoz, hogy útlevelet kapjon, és külföldre utazzék”. A kormány általános rendelkezésében pedig először olvasható az, hogy „az útlevél területi érvényessége kiterjedhet egy vagy több államra, ill. földrészre”. A magánútlevélről szóló rendelkezés számos új lehetőséget biztosít a magán és csoportos utazásra. Ezek a rendelkezések megkönnyítették a magán és csoportos utazást, így a korábbinál jobb, több lehetőséget adtak a jogellenes külföldön maradásra, a „disszidálásra”.

¹ Készült az OTKA T031965 nyilvántartási számú program támogatásával.

A legális kivándorlás engedélyezésénél törvényben először fogalmazzák meg a már meglévő gyakorlatot, hogy „végleges külföldi letelepedéshez útlevelet kaphat az, aki 55. életévét betöltötte, és szülőjéhez, gyermekéhez vagy házastársához együttélés céljából kíván külföldre távozni”. Kiskorú gyermekek végleges távozásához gyámhatósági hozzájárulás, hadkötelesnek pedig a honvédelmi miniszter engedélye kellett. Annak, aki az ország területét végleges elhagyását tervezte, és a magyar állampolgárság kötelékéből való elbocsátását kérte, kivándorló útlevelet kellett adni. Annak, aki végleges letelepedés céljából külföldre távozott, de a magyar állampolgárság kötelékéből való elbocsátását nem kérte, konzuli útlevelet kellett adni.

A fenti, továbbá az 1978. évi 20. és az 53/1978. (XI. 10.) MT, valamint a 6/1978. (XI. 10.) BM számú rendeletben a korábbiakhoz viszonyítva kiemelkedően új, hogy a magánútlevél körét kiszélesíti, mivel magánútlevelet kaphat az is, aki „magyar állampolgárként külföldön él, vagy ott szándékozik letelepedni”. A kivándorlási engedélyhez viszont a magyar állampolgárság kötelékéből való elbocsátást is kérni kellett. Az Elnöki Tanács 1982. évi 18. számú törvényerejű rendelete, amely az 1978. évi 20. számú törvényerejű rendeletét módosította, a külföldön élők útlevelét is felsorolta a magánútlevél után. A Minisztertanács 38/1982. (VIII. 26.) számú rendelete szerint a „külföldön élők útlevelét is kaphatja meg, aki magyar állampolgárként külföldön él, vagy letelepedését engedélyezték”.³

A migráció kérdéskörében a jogszabályok változásainak a rendszerváltás előtt kezdődő új szakaszát igazán az Elnöki Tanács 1987. évi 25. számú rendelete vezette be. Az említett törvényerejű rendelet 1. paragrafusa az állampolgárok alapvető jogának tekinti a külföldre utazást, amely csak kivételesen korlátozható. Vagyis a külföldi letelepedés, a kivándorlás nincs korláthoz kötve.

A vizsgált témakörben a rendszerváltás előtti jogszabályok változásait a ki- és bevándorlásról szóló 1989. évi XXIX. törvény tetőzte be, melyet az Emberi Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával összhangban fogadott el az országgyűlés. A törvényjavaslat indoklása azt is tartalmazza, hogy a kivándorlást a hatályos jogszabályozás ellenében nem kérelmezni, hanem csak bejelenteni kell.

Az 1989. évi XXIX. törvény szerint „a magyar állampolgár alapvető joga, hogy lakóhelyét szabadon megválassza, Magyarországról kivándoroljon, és oda visszatérjen.” Az általános indoklás még e törvényben meghatározott esetekben alkalmazott korlátozásokhoz azt teszi hozzá, hogy jogrendszerünk e kérdéseket szabályozó normái nincsenek megfelelően összehangolva az „Egyezségokmány szabályaival, a korlátozó rendelkezések köre szélesebb a megengedhetőnél”.⁴

1980-tól 1989-ig – a külföldre utazás és kivándorlás lehetőségeinek megkönnyítése következményeként – Magyarországról engedéllyel és jogellenesen összesen 45 197-en vándorlaltak ki.⁵ Ezeket az adatokat *Illés Sándor–Hablicsek László* is elfogadta. Adataik szerint 1990-től még 1994-ig csupán 3056 fővel nőtt az említett kivándorlási létszám.⁶ Arra, hogy hogyan lett az összesen 48 253 főből több mint 192 ezres kivándorló veszteség, csak találgatással tudnánk választ adni. (Talán a korábban külföldön tartózkodókat csak most regisztrálták kivándorlóként, vagy a népszámlálás idején külföldön tartózkodtak.)

Szabolcs-Szatmár megye lakossága először az 1960–1969 közötti időszakban fogyott. A fogyás 45 505 főt tett ki, majd 1970-től 1980-ig a 28 739 fős vándorlási veszteség ellenére, a magas természetes szaporodás következményeként, a megye lakossága 1970-hez viszonyítva 20 886 fővel újra gyarapodott.⁷ 1980 és 1990 között azonban me-

gint csökkent. (Az állandó népesség 28 114 személlyel, a lakónépesség pedig 21 528 fővel apadt. 1990-től a közigazgatás neve: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye.)

2. Népszaporodás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 1980–1989⁸
Population increase in county of Szabolcs-Szatmár-Bereg, 1980–1989

Időszak	Természetes szaporodás, ill. fogyás (-)	Élve-születés	Halálozás	Vándorlási különbözet	Természetes szaporodás, ill. fogyás (-)	Élve-születés	Halálozás	Vándorlási különbözet
1980-1989	14 574	87 872	73 298	-36 102	2,5	14,8	12,3	-6,1

A természetes szaporodásban a megyék között Szabolcs-Szatmár-Bereg az első helyen állt, de a természetes szaporodás az előző évtizedhez viszonyítva 8,7%-ról igen jelentősen – bár még mindig pozitív előjellel – 2,5%-ra csökkent. A vándorlási különbözet abszolút számokban az előző évtizedekhez viszonyítva kevesebb volt (elvándorlás és bevándorlás különbözete –36 102 fő), de a lakosság létszáma, úgy, mint az 1960-as években, újra csökkent. A lakónépesség vesztesége a statisztika alapján –21 528 főre tehető.

3. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye városainak és községeinek népességszaporodása, 1980–1989⁹
Population increase in towns and villages of county Szabolcs-Szatmár-Bereg, 1980–1989

Terület	Lakónépesség 1980	Természetes szaporodás, ill. fogyás (-)		Élve- születés	Halálozás	Vándorlási különbözet	Lakónépesség 1990
			%				
Nyíregyháza	108 235	5 227	4,8	16 084	10 857	690	114 152
Csenger	5 389	134	2,4	743	609	-292	5 231
Fehérgyarmat	8 414	356	4,2	1 258	902	-183	8953
Kisvárd	17 837	937	5,2	2 905	1 968	-484	18 290
Mátészalka	17 804	1146	6,4	2 862	1 716	119	19 069
Nagykálló	10 445	327	3,1	1 507	1 180	-781	9 991
Nyírbátor	13 371	804	6,0	2 277	1 473	-326	13 849
Tiszavasvári	14 270	248	1,7	2 291	2 043	-286	14 232
Vásárosnamény	8 654	373	4,3	1 372	999	71	9 098
Záhony	3 802	427	11,2	723	296	729	4958
Városok együtt	208 221	9 979	4,8	32 022	22 043	-377	217 823
Községek együtt	385 608	4 595	1,2	55 850	51 255	-35 725	354 478
Megye összesen	593 829	14 574	2,5	87 872	73 298	-36 102	572 301
Ebből: külterület							24 162

Nyíregyháza lakónépessége 40 év alatt, 1950-től 1990-ig kb. kétszeresére, 110 ezer főre emelkedett. 1980-tól 1990-ig azonban az 5917 fős növekedésnek 88%-át a természetes szaporodás – amely csaknem kétszerese volt a megyei természetes szaporodási átlagnak – adta. Így a város népessége a 690 fős vándorlási különbözettel azt jelzi, hogy

a vizsgált időszakban Nyíregyháza alig fejlődött. A korábbi fejlődéssel együtt járó betelepülés viszont kedvezően hatott a korcsoportmegoszlásra, így a természetes szaporodásra is. (Nyíregyháza az Országgyűlés 82/1990. (XII. 7.) OGY határozata alapján vált megyei jogú várossá.¹⁰)

A városok közül a legkisebb népességgel rendelkező Záhonyban volt legnagyobb a természetes szaporodás (11,2%), és a 729 lelket számláló növekedéssel a vándorlási különbözete is pozitív. A lakónépesség növekedésének 36,9%-át adta a természetes szaporodás, 61,1%-a a bevándorlásból eredt. Ezek az adatok Záhony gazdasági fejlődésére, népességmegtartó képességére, sőt munkaerővonzására utalnak. Ugyanakkor Tiszavasváriban és Csengerben a természetes szaporodás nem érte el a megyei átlagot sem, és a lakosságvesztés 2,0, ill. 5,4%-os volt.

Alacsony volt a természetes szaporodás Nagykállóban is, ahol a 3,1%-os természetes szaporodás (327 fő) ellenére a lakosság 454 fővel csökkent. A 781 fős vándorlási különbözetet ugyanis a természetes szaporodás nem pótolta, sőt a korábbi népességből is csaknem 500 lelket vitt el.

Kisvárdán, a viszonylag magas természetes szaporodás miatt a lakosság létszáma 453 fővel nőtt, mivel a 484 embert kitevő vándorlási különbözetet a 937 fős természetes szaporodás kiegyenlítette. A vándorlási különbözet jelzi, hogy a város lakosságának növekedése ellenére munkaerőt bocsátott ki, vagyis a vizsgált évtizedben nem volt jellemző az új munkahelyek létesítésével járó fejlődés.

Fehérgyarmat, Mátészalka, Vásárosnamény lakossága a természetes szaporodáson kívül a kb. 100–200 fővel alig növekedett. (Tisza- és Újfehértó községeket a Köztársaság Elnöke 270/1991. (XII. 21.) KE határozata alapján 1992. január 1. napjával nyilvánították várossá.)¹⁰

A táblázat összegező adatai azt mutatják, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye városainak lakónépessége – a várossá nyilvánításokat követően – 9602 emberrel nőtt. Ugyanakkor a –377 fős vándorlási különbözet az elmondottakkal együtt arra utal, hogy a várossá válással a gazdasági fejlődés a létszámadatokból nem mutatható ki, sőt a népesség gazdasági stagnálást, visszaesést jelez.

A községek lakossága 31 130 lélekkel csökkent, bár az 1,2%-os természetes szaporodás következtében 4595 született gyermekkel növekedni kellett volna, a –35 725 fős vándorlási veszteség azonban elvitte a természetes szaporodást is.

A megye népessége 10 év alatt – mint utalnak rá – 21 529 emberrel csökkent, miközben a 14 574 gyermekszületés csökkenthette volna a veszteséget, de a –36 102 vándorlási veszteség az ország más megyéiben, Budapesten és más városokban szolgálta a munkaerő-szükséglet kielégítését.

A vándorlási különbözet 99%-át a falusi lakosság adta, vagyis a vándorlási különbözethez – a vizsgált évtizedben – a városok együtt 1%-ot tettek hozzá.

2. Az aktív keresők munkahelye és tényleges lakóhelye, az ingázás Magyarországon és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

Az 1990. évi népszámlálás az ingázásra vonatkozó adatokat a korábbitól eltérő módon dolgozza fel. „Az ideiglenes lakóhellyel is rendelkező aktív keresőket, a megelőző népszámlálások minden esetben – így az ingázásra vonatkozó táblázatokban is – az ideiglenes lakhelyük szerinti település lakónépességében szerepeltették. Ennek megfe-

lelően naponta ingázóknak minősülnek: az ideiglenes lakással nem rendelkező aktív keresők, ha állandó lakhelyük nem volt azonos azzal a településsel, ahol dolgoztak, ill. az ideiglenes lakással is rendelkező aktív keresők, ha ideiglenes lakhelyük nem volt azonos azzal a településsel, ahol dolgoznak.”

A jelenlegi feldolgozás – a bejelentés módjától függetlenül – „azt a lakóhelyet tekintti az aktív keresők tényleges lakóhelyének, ahonnan naponta dolgozni járnak”. Vagyis naponta ingázó az az aktív kereső, aki tényleges lakóhelyéről más városban, községben lévő munkahelyre naponta jár dolgozni.¹¹

4. Lakóhelyén dolgozó és naponta ingázó aktív keresők főbb demográfiai adatai Magyarországon, 1990¹²

Main demographic data of persons working and migrating daily to work, active earners, Hungary, 1990

Megnevezés	Aktív kereső összesen	Lakóhelyén dolgozó	Naponta ingázó			Naponta ingázó az összes aktív keresők százalékában
			együtt	megyén belül	más megyébe	
Férfi	2 513 659	1 769 361	744 298	544 906	199 392	29,6
Nő	2 013 498	1 612 215	401 283	295 010	106 273	19,9
Összesen	4 527 157	3 381 576	1 145 581	839 916	305 665	25,3

Magyarországon a naponta ingázó aktív keresők száma a vizsgált időszakban rendkívül megnövekedett, megközelítette a 1 150 000 főt. (A társadalmi változásokból eredő okokra az előző fejezetben utaltunk. A mezőgazdaság átszervezése. Lásd: IV. fejezet 7. és 13. jegyzet.) Az összes aktív keresők 25,3%-a ingázott. Az ingázó férfiak abszolút számokban csaknem kétszer többen voltak, mint a nők. Az összes aktív keresők százalékában a férfiak aránya 29,6%, a nők 19,9% volt.

5. A lakóhelyén dolgozó és naponta ingázó (eljáró) aktív keresők főbb demográfiai adatai Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 1990¹³

Main demographic data of active earners working and daily travelling to work in county Szabolcs-Szatmár-Bereg, 1990

Megnevezés	Aktív kereső összesen	Lakóhelyén dolgozó	Naponta ingázó			Naponta ingázó az összes aktív keresők százalékában
			együtt	megyén belül	más megyébe	
Férfi	127 088	81 054	46 034	42 056	3978	36,2
Nő	94 354	721 121	22 233	21 038	1195	23,6
Összesen	221 442	153 175	68 267	63 094	5173	30,8

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az ingázó, eljáró keresők száma, mint országos viszonylatban, a vizsgált évtized végére jelentősen megnőtt. (A növekedésben szerepe lehetett a számbavétel módosulásának is.) A 68 267 naponta ingázó dolgozó az összes aktív keresők százalékában az országos átlagnál több mint 5%-kal nagyobb 30,8% volt.

Az ingázó férfi lakosság abszolút számokban több mint kétszerese volt a nőknek, és százalékarányban is kb. 13%-kal többen ingáztak a férfiak, mint a nők.

6. Az ingázók korösszetétele, a naponta ingázó összes keresők százalékában, 1990
Age structure of the travellers in percentage of all active earners, 1990

Korösszetétel	Magyarország (%)	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (%)
14–29 éves	31,5	40,1
30–34 éves	25,1	29,1
35–39 éves	22,8	26,3
40–49 éves	22,0	25,5
50–59 éves férfi, 50–54 éves nő	23,8	26,9
60–x éves férfi, 55–x éves nő	11,3	10,7

Az ingázók korcsoportjain belül – mint a korábbi évtizedek periódusaiban – szembeötlő a 14–29 évesek korcsoportjának magas aránya. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében e korcsoport 40,1 és a 30–34 évesek 29,1%-os aránya különösen igazolja azt a korábbi megállapítást, hogy az összes aktív kereső ingázók nagy hányadát a fiatal korosztályok adták.

Az országos arányokhoz viszonyítva az is feltűnő, hogy a 35–39 éveseknek kb. a 26%-a kényszerült napi ingázással munkát vállalni.

Arra is érdemes utalni, hogy Magyarországon az aktív keresők közül a középfokú szakmunkásképző iskolát végzettek 31,5, Szabolcs megyében pedig 36,7%-a ingázott. Országos átlagban a felsőfokú végzettségűek 14,6, a vizsgált közigazgatás területén 16,2%-a napi ingázással talált szakmájának megfelelő munkát.

7. A naponta ingázók gazdasági ágankénti elhelyezkedése az összes aktív keresők százalékában, 1990

Daily travellers by economic branches in percentage of all active earners, 1990

Gazdasági ág	Magyarország (%)	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (%)
Ipar	29,2	37,0
Építőipar	34,2	44,7
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	26,8	23,4
Közlekedés, posta és távközlés	32,7	50,1
Kereskedelem	21,0	29,2
Vízgazdálkodás	33,0	42,9
Egyéb anyagi tevékenység	21,0	31,3
Személyi és gazdasági szolgáltatás	16,9	19,0
Egészségügyi, szociális és kulturális szolgáltatás	15,2	16,7
Közösségi, közigazgatási és egyéb szolgáltatások	16,6	18,7

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az aktív keresőknek minden gazdasági ágban nagyobb rátája ingázott, mint országos átlagban. Különösen magas volt a vizsgált megyében az ingázók hányada – az országos átlaghoz viszonyítva – az iparban (37,0%), az

építőiparban (44,7%), a közlekedés, posta és távközlésben (50,1%), valamint a vízgazdálkodásban (42,9%).

Magyarországon, számításaink szerint, az összes keresők 66,5%-a fizikai és 33,5%-a szellemi foglalkozású volt. A fizikai foglalkozásúak 29,2, a szellemi aktív keresőknek pedig 17,5%-a ingázott. Szabolcs-Szatmár-Beregben a fizikai aktív keresők rátája 72,3, a szellemi dolgozóké 27,7% volt. A megyében a fizikai dolgozók nagyobb hányada mellett, mind a fizikai, mind a szellemi foglalkozású ingázók száma jelentős százalékkal meghaladta az országos átlagot. A fizikai dolgozók 34,5, míg a szellemi aktív keresők 21,2%-a kereste fel munkahelyét mindennapi utazással.¹⁴

A vizsgálatok azt mutatják, hogy a megye 1990-ben is minden ingázást jellemző kategóriában jelentősen különbözött az országos átlagtól. Az egyes megyékhez történő viszonyítással pedig még árnyaltabb képet kapunk erről.

8. A lakóhelyén dolgozó és naponta ingázó aktív keresők főbb demográfiai adatai Budapesten, az ország megyéiben, városaiban, községeiben, 1990¹⁵

Main demographic data of persons working at their living place and daily travelling, in Budapest, in counties, towns, communities, 1990

Terület	Összesen	Lakóhelyén dolgozó	Naponta ingázó (eljáró)			Naponta bejáró, ingázó az összes aktív keresők százalékában
			együtt	megyén belül	más megyébe	
Budapest	918 255	891 441	26 814		26 814	2,9
Baranya	178 767	127 385	51 382	48 445	2 937	28,7
Bács-Kiskun	238 544	195 792	42 752	37 231	5 521	17,9
Békés	173 284	140 581	32 703	29 839	2 864	18,9
Borsod-Abaúj-Zemplén	318 099	212 879	105 220	101 769	3 451	33,1
Csongrád	190 571	162 020	28 551	26 510	2 041	15,0
Fejér	192 541	128 708	63 833	42 848	20 985	33,2
Győr-Sopron	190 179	139 413	50 766	47 796	2 970	26,7
Hajdú-Bihar	227 923	190 748	37 175	32 249	4 926	16,3
Heves	142 645	86 934	55 711	45 283	10 428	39,1
Jász-Nagykun-Szolnok	181 727	141 216	40 511	32 053	8 458	22,3
Komárom-Esztergom	139 547	91 885	47 662	38 103	9 559	34,2
Nógrád	97 906	57 759	40 147	29 080	11 067	41,0
Pest	425 475	185 294	240 181	68 166	172 015	56,5
Somogy	146 782	101 456	45 326	42 261	3 065	30,9
Szabolcs-Szatmár-Bereg	221 442	153 175	68 267	63 094	5 173	30,8
Tolna	111 673	79 145	32 528	27 835	4 693	29,1
Vas	124 613	86 732	37 881	35 243	2 638	30,4
Veszprém	171 513	116 242	55 271	51 431	3 840	32,2
Zala	1 355 671	92 771	42 900	40 680	2 220	31,6
Összesen	4 527 157	3 381 576	1 145 581	839 916	305 665	25,3
Ebből						
Városok Bp. nélkül	1 970 000	1 725 731	244 269	165 731	78 538	11,4
Városok Bp.-tel	2 888 255	2 617 172	271 083	165 731	105 352	9,4
Községek együtt	1 638 902	764 404	874 498	674 185	200 313	53,4

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 68 267 ingázójából 63 094-en (92,4%) a megyén belülre utaztak, csupán 5173-an (7,6%) jártak dolgozni naponta más megyébe. (Miköz-

ben a megyében a kimutatott álláskereső munkanélküliek száma 9960 fő volt, az aktív keresők 4,6%-a. Magyarországon átlagban ez az arány 2,5%-ot tett ki.)

Az ingázók abszolút számát tekintve, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét csupán Borsod-Abaúj-Zemplén (105 220 fő) és Pest megye (240 181 fő) előzte meg. Az összes aktív keresőkhöz viszonyítva Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Heves, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest és Somogy ingázóinak aránya volt nagyobb a Szabolcs megyeinél.

A más megyébe elvándorlók számát tekintve Szabolcs megyét Fejér, Heves, Jász-Nagykun, Szolnok, Komárom-Esztergom, Nógrád és különösen nagy számmal (172 015 fővel) Pest megye előzte meg. (Ez a tömeg minden bizonnyal Budapestre ingázott naponta, hisz Budapest külön, a megyéken kívül van feltüntetve.)

Az ingázók nagy hányadát (53,4%), mint a korábbi évtizedekben, a községek adták. A községekben lakó összes aktív ingázó kereső 77%-a a megyén belüli településekre járt el dolgozni, míg 23%-a más megyékbe.

3. Belső vándormozgalom Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 1980–1989

Az állandó vándorlás

A KSH 1980-ban Magyarország népesedéséről kiadott demográfiai évkönyveinek fogalommagyarázata a belföldi (belső) vándormozgalom értelmezését megváltoztatta. E szerint a belső vándorlás lehet állandó vándorlás, ideiglenes vándorlás, valamint ideiglenes visszavándorlás. Új a fogalommagyarázatában a visszavándorlás kategóriája, ugyanakkor a vándorlási statisztikai feldolgozás nem terjed ki azokra a belföldi vándorlásokra, amelyekre a lakásbejelentési kötelezettség nem vonatkozik, így az ingavándorlásokra.

Az 1990. évi népszámlálási statisztikák az ingavándorlással kiemelten, jelentőségének megfelelően foglalkoznak, ezért a belső vándorlás kérdései között mi az ingavándorlást a korábbi keretek között vizsgáltuk, és már csak a folyamatosság miatt is a belső vándorláshoz tartozónak tekintjük. A következőkben a korábbi demográfiai évkönyvek fogalommagyarázata alapján előbb az állandó vándorlás – „amikor a vándorló állandó lakását elhagyva más településen lévő lakást jelölt meg állandó lakhelyül”¹⁶ – adatainak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére vonatkozó fő összefüggéseit igyekszünk bemutatni.

Az évenkénti demográfiai évkönyvekből összegyűjtött adatok szerint 1980 és 1989 között Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből állandó jelleggel, vagyis lakásváltoztatással elköltözött összesen 155 203 ember.

Ezen belül 87 129-en, az elköltözők 56,2%-a a megyén belül talált új otthonra, míg 68 054 ember (43,8%) más megyébe kényszerült – nagyrészt munkavállalás miatt – áttelepedni. A megyéből véglegesen elköltözők, a szülőföldjüket elhagyók, mint a korábbi évtizedekben, az ország minden megyéjében megtalálhatók.

A vizsgált évtizedben legtöbben, 22 187 ember az elköltözők 15%-a Budapesten telepedett le. Valószínű, hogy nagyrészt szintén a budapesti munkalehetőségek miatt költözött Pest megyébe, Budapest környékére további 9870 fő. Ez a szám a 60-as években ideköltözőknek csupán kb. a fele.

Budapest után a szabolcsiak számára elsősorban a szomszédos Hajdú-Bihar megye, a megyén belül is Debrecen és környéke adott otthont. A korábbi évtizedeknél jelentő-

sen nagyobb, 12 490 ideköltözőnek lehetett vonzó a debreceni munka és tanulási lehetőségeken kívül a városi környezet, az esetleges folyamatos gyógykezeltetés. A szomszédos megyébe költözésnek jelentős számban szerepe lehetett a – távolabbi megyékhez viszonyítva – házasságkötések nagyobb valószínűségének is.

A szintén szomszédos Borsod-Abaúj-Zemplén megyébe jóval kevesebben (majdnem feleannyian) költöztek, mint Hajdú-Bihar megyébe. Az ideköltözésben minden bizonnyal döntő szerepe lehetett még az évtized elején munkát és lakást biztosító lehetőségeknek, bár az ideköltözőknek több mint felére történő csökkenése jelzi a nehézipar válságának kezdetét is.

A Dunántúl iparosodott megyéinek megmaradó vonzása a táblázatból kiolvasható, de a korábbi időszakhoz viszonyítva az itt letelepedők száma is jelentősen visszaesett. A vizsgált évtizedben legtöbb Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből elvándorló embert fogadott be Komárom és Fejér megye, de a letelepültek száma itt sem érte el a 60-as években érkezőknek a felét.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből állandó jelleggel elvándorlók és a közigazgatás területére jött és ott állandó lakásba költözők a következő képet mutatják.

A megyébe az összes állandó jelleggel bevándorlók száma – beleértve a megyén belüli állandó bevándorlókat is – 119 036 fő volt. Így az állandó elvándorlók (155 203 fő) és az állandó odavándorlók (119 036 fő) számának a különbsége, azaz a vándorlási különbözet -36 067 főt tett ki. Természetesen ez lesz a vándorlási különbözet abban az esetben is, ha az összes el- és bevándorlók számából levonjuk a megyén belüli állandó vándorlókat, tehát a megyén kívülre állandó vándorlók 68 074 számából a megyébe más megyéből állandó jelleggel bevándorlók 31 907 fős számát. Vagyis a megye lakosságából több mint 36 ezer embert állandó vándorlással, az ország más megyéiben vagy Budapesten történő letelepedéssel veszített el.

Ugyanakkor a Budapestre költöző 22 187 fős veszteséget részben ellensúlyozta, hogy a korábbi évtizedekben a fővárosba költözők közül a rendszerváltás előtti évtizedekben már 6022 ember visszaköltözött Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe, akik ezáltal tovább növelték a megyében az amúgy is nagy problémát jelentő munkaerő-kínálatot. Az ország minden megyéjéből Szabolcsba visszatelepülők száma jelzi az országosan jelentkező gazdasági és a vele együtt járó foglalkoztatási gondokat.

Különösen szembeötlő a Hajdú-Biharból és Borsod-Abaúj-Zemplénből megyénkbe érkezők nagy száma. Borsodból csupán kb. 400 emberrel jöttek vissza kevesebben állandó jelleggel Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe, mint amennyien innen elköltöztek oda. Hajdú-Biharba pedig – állandó lakást változtatva – 9870-en költöztek el a megyéből, de ugyanebben az évtizedben 6593-an tértek onnan vissza Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe.

Talán nem tévedünk, ha a két példából azt a következtetést vonjuk le, hogy a gyorsan iparosított Borsod-Abaúj-Zemplén megyében erőteljesebben éreztette hatását a gazdasági pangás, a gazdasági válság, mint a kevésbé iparosított Hajdú-Bihar megyében. Valószínű továbbá, hogy a Hajdú-Biharban új otthont találó szabolcsiak nagyobb hányadban dolgoztak az infrastruktúra területein, mint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

A demográfiai évkönyvek megyénként adnak arról is tájékoztatást, hogy az állandó vándorlóknak milyen céljai voltak. A vándorlási célok azonban 1980-tól 1983-ig és 1984-től 1989-ig más-más bontásban szerepelnek. Táblázatos kimutatást és szöveges magyarázatot azonban csupán az 1980–1983 közötti évekre vonatkozó célokról adunk.

9. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből állandó jelleggel elvándorlók célja, 1980–1983
Intentions of persons emigrating with permanent character from the county Szabolcs-Szatmár-Bereg, 1980–1983

Év	Munka- végzés	Tanulás	Ház- ságekötés	Gyógyke- zelés, látogatás, üdülés	Családi ok	Eltartó- val, család- fővel együtt költözés	Ideigle- nes la- kását állan- dóra változ- tatja	Összesen
Elvándorlók								
1980	6 161	69	2 198	862	1 650	4 128	433	15 501
1981	6 199	132	2 025	595	1 572	3 971	322	14 816
1982	5 259	89	2 000	715	2 158	3 866	582	14 669
1983	4 266	36	2 085	564	3 054	3 940	793	14 738
1980–1983	21 885	326	8 308	2 736	8 434	15 905	2 130	59 724

10. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe állandó jelleggel bevándorlók célja, 1980–1983¹⁸
Intentions of persons immigrating with permanent character, 1980–1983

Év	Munka- végzés	Tanulás	Ház- ságekötés	Gyógyke- zelés, látogatás, üdülés	Családi ok	Eltartóval, család- fővel együtt költözés	Ideiglenes lakását állandóra változtatja	Összesen
Elvándorlók								
1980	4 505	49	1 843	559	1 363	3 117	252	11 688
1981	4 653	91	1 628	495	1 262	3 045	155	11 329
1982	3 845	95	1 650	535	1 754	2 856	325	11 060
1983	3 375	33	1 668	510	2 372	3 044	418	11 420
1980–1983	16 378	268	6 789	2 099	6 751	12 262	1 150	45 497

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből állandó jelleggel elvándorlók és odavándorlók céljáról készített táblázatokból azt emeljük ki, hogy az el- és odavándorlók céljainak arányaiban alig van különbség. A különböző célokat megnevezők legtöbbször és legnagyobb arányban a munkavállalást jelölték meg. A tanulási cél megjelölése rendkívül alacsony, mert a tanulók valószínűleg vagy az ingázók, vagy az ideiglenes vándorlók között szerepelnek. A bemutatott célok közül csupán a gyógykezelés, a látogatás, üdülés nem tartozik közvetlenül sem a munkaszerzési szándékhoz. A költözködés, a családi ok, a családfővel együtt költözés, az ideiglenes lakás állandóra változtatása mögött mindenütt ott lehetett a munkaképes lakosság munkavállalása is. Így az állandó vándorlók kb. 90–95%-ánál a lakóhely-változtatás lényegében a munkavállalással egybekötött vándorlás volt.

A demográfiai évkönyvek adatai lehetőséget adnak Szabolcs-Szatmár-Bereg megye el- és bevándorlóinak településtípusonkénti bemutatására is.

*11. Belföldi állandó oda- és elvándorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
városaiba és községeibe, ill. városaiból, községeiből, 1980–1989¹⁹
Permanent immigrations and emigrations from – and to – towns and
communities of counties and communities, 1980–1989*

Év	Állandó			
	odavándorlás		elvándorlás	
	város	község	város	község
1980	4 920	6 768	2 942	12 559
1981	4 328	7 001	2 852	11 964
1982	4 206	6 854	2 997	11 672
1983	4 237	7 183	3 327	11 411
1984	4 166	8 010	3 474	12 375
1985	4 499	8 121	3 551	12 909
1986	4 716	7 294	3 721	11 909
1987	4 752	8 063	4 327	12 227
1988	4 101	7 766	4 128	11 237
1989	4 459	7 592	4 538	11 083
Magyarország összesen 1980–89	44 384	74 652	35 857	119 346
%	37,3	62,7	23,1	76,9
Mindösszesen	119 036		155 203	

A megyéből állandó lakásváltoztatással elköltözők 23,1%-a városokból és 76,9%-a községekből vándorolt el. Vagyis a véglegesen elköltözők több mint kétharmada községekből költözött el úgy, mint a korábbi évtizedekben. Ez azt jelenti, hogy a falusi lakosság körében meglévő túlnépesedés gondjai vizsgálódásunk kezdetétől a rendszerváltásig sem oldódtak meg. A városiasodás, a gazdasági fejlődés, a gazdasági átrétegződés olyan lassú volt, hogy még az állandó elvándorlóknak is csaknem egy negyedét a városi lakosság adta.

Az állandó jelleggel, lakásváltoztatással Szabolcs-Szatmár-Bereg megye városaiba beköltözők (44 384 fő, 37,3%) 8527 fővel többen érkeztek más megyék városaiból, mint amennyien a megye városaiból elköltöztek. Az ország más megyéiből hozzánk, községekbe, falvakba érkező lakosság aránya nagyobb volt ugyan a városból érkezőknél, de a Szabolcsból elvándorló községi lakosság, több mint 14%-kal haladta meg a bevándorlók arányát. A községi lakosság állandó vándorlási különbözete a vizsgált időszakban így –44 694 embervesztést mutat.

4. Az ideiglenes vándorlás

„Ideiglenes vándorlás a belső vándorlás akkor, ha a vándorló állandó lakását fenntartva változtat lakóhelyet, és új lakóhelyét ideiglenes tartózkodási helynek jelöli meg. (Egy lakosnak egy időben csak egy állandó és egy ideiglenes lakása lehetett.) Ideiglenes vándorlásnál az elvándorlás helye pedig ideiglenes lakóhelye.”²⁰

A demográfiai évkönyvből idézett meghatározáson kívül az ideiglenes vándorlókról nem találunk más eligazítást. Az ideiglenes elvándorlás és odavándorlás adatait vizsgálva, a belső vándorlásról a szerzőnek az a véleménye, hogy az ideiglenes vándorlók részben azonosak a korábbi dolgozatrészekben emlegetett ingázóknak azzal a csoport-

jával, akik hónapokig vagy évekig lakóhelyüktől olyan távoli településeken dolgoztak, ahová a napi eljárás megoldhatatlan volt. Ezért munkahelyükön ideiglenes szállást kerestek, ide bejelentkeztek és munka- vagy családi körülményeiktől függően, bizonyos időszakonként családjukhoz hazautaztak. Az ideiglenes lakásba bejelentkezők között minden bizonnyal nem lehetett kevés azoknak a száma, akik családot alapítottak, de korábbi állandó otthonukban az új családdal már „nem fértek el”, megfelelő életkörülményt biztosító munkát sem találtak, ezért az ország legkülönbözőbb területein ideiglenes lakásbejelentéssel – lehet, hogy éppen lakásra várva – dolgoztak.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből ideiglenes elvándorlókról 10 éves periódusban készültek összesítések. A 10 éves összesítés azonban az ideiglenes vándorlók számát, legfeljebb az egy éves átlag jelenthet tendenciát jelző eligazítást. (Lehet, hogy a 10 éves periódusban „ingázók” évenként nagyrészt ugyanazok voltak, esetleg egy másik újabb ideiglenes lakásba jelentkeztek be munkahelyükön, vagy más munkahelyen.)

Az eredmények az ideiglenes, az állandó lakástól távol élő Szabolcs megyei lakosság rendkívül nagy tömegéről ad tájékoztatást az évtizedben. Egy éves átlagban azonban kb. 22 ezer főnél nem lehetett több – mint említettük – az ideiglenesen távol élők száma. Gondolatainkat, felvetésünket – már csak azért is, mert az ideiglenes vándorlók-nál egy éven belül is olyan gyors és tömeges változások következhetnek be, amelyeket az összesítések nem vehettek figyelembe – hipotézisnek tartjuk. De néhány következtetés valóságtartalmának megközelítésére, tendencia keresésére az adatok talán alkalmasak.

A nagy számok és arányok alapján mindenekelőtt úgy gondoljuk, hogy a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakosság jelentős hányadának – munkásoknak, parasztoknak, értelmiségieknek, gazdasági ágazattól függetlenül – nagyon meg kellett küzdeni a mindennapi kenyérért, a megélhetésért. Mellette kitűnik az is, hogy a megyéből ideiglenesen elvándorlók befogadásában Budapestnek, Pest megyének és a két szomszédos (Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar) megyének volt meghatározó szerepe. Az adatok azt is jelzik, hogy 1987-ig évente 22–23 ezer ember vett részt az ideiglenes vándorlásban, de 1988-tól Budapesten és az ország minden megyéjében csökkent a befogadó hajlandóság, ill. megnehezült Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből az ideiglenes elvándorlási lehetőség. Különösen 1989-ben esett vissza jelentősebben az ideiglenes elvándorlás, amely egyértelműen jelzi a gazdasági, társadalmi válság elmélyülését.

A vizsgált közigazgatási terület elmaradottságát, a lakosság egy részének megélhetési gondjait az is mutatja, hogy a megyébe ideiglenesen bevándorlók száma – az elvándorlókhoz viszonyítva – viszonylag alacsony volt.

A vizsgált 10 éves periódusban Budapestről és az ország megyéiből kb. 27 ezren jöttek ideiglenesen Szabolcs-Szatmárba, 33 550 ideiglenes „bevándorló” pedig megyén belül költözött állandó lakhelyről ideiglenes lakhelyre. Az éves átlag azonban – az említett elgondolás alapján – nem haladhatta meg a 2–3 ezer főt.

5. Az ideiglenes visszavándorlás (állandó lakhelyre és ideiglenes lakhelyre)

„Ideiglenes visszavándorlás a belföldi (belső) vándorlás akkor, ha a bevándorló ideiglenes lakását felhagyva, állandó lakhelyre tér vissza. Ha az ideiglenes lakos nem állandó lakhelyre tér vissza, hanem másik ideiglenes lakhelyre költözik, akkor az állandó

lakóhely szempontjából ideiglenes visszavándorló, az új időleges lakhely szempontjából ideiglenes odavándorló.²³

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe irányuló ideiglenes visszavándorlás is igen jelentős tömegeket érintett a vizsgált 10 éves periódusban, de ennek is csupán egy éves átlagát lehet megközelítően valóságos számnak tekinteni.

Az 1980–89 közötti időszakban a megyei közigazgatás területére 192 548, ill. egy éves átlagban kb. 19 ezer ember vándorolt vissza állandó lakóhelyére. Ebből kb. 3000 fő megyén belül vándorolt vissza az ideiglenes lakhelyéről állandó lakhelyére.

A visszavándorlás is, mint a tárgyalt állandó és ideiglenes vándorlás, főleg Budapestet, Pest megyét és a két szomszédos megyét érintette.

1986-tól a visszavándorlásban is kimutathatók a gazdasági, társadalmi válság jelei. Elsősorban abban, hogy az állandó lakhelyre történő visszavándorlás jelentősen és fokozatosan csökken. Feltételezéseink szerint azért, mert a megye gazdasága nem tudta visszafogadni az ország más területein felszabadult munkaerőt.

A Demográfiai Évkönyvek a visszavándorlók egy másik csoportját külön vizsgálják. Ez az elkülönítés abból adódik, hogy a visszavándorlók egy része nem a korábbi állandó lakásába tér vissza, hanem másik ideiglenes lakhelyre, de Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe. Ennek egyik fő oka minden bizonnyal az, hogy ezeknek állandó lakhelyük nem igen volt a visszaköltözés időpontjában, vagyis a legszegényebb rétegekhez tartozhattak.

A Magyarország területéről ideiglenes Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakóhelyükre visszatérők száma 10 éves periódusban 46 600 főt tett ki, de ebből 33 037 személy a megyén belül költözött újabb ideiglenes lakhelyre. A megyén kívülről ide érkező és ideiglenes lakásba költözők száma 13 560 fő lehetett, de a korábban említett elgondolás szerint, ennek a vizsgált 10 évnek egy éves átlagát (1300 főt) tekinthetjük ideiglenes lakásból ideiglenes lakásba költözőknek. Ezek nagyobb hányadát Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar megyéből érkezők adták. Budapestről az éves átlagot tekintve kb. 2–300-an jöttek, de a Pest megyéből visszavándorlókkal együtt sem érték el a két szomszédos megyéből visszatérők számát.

A visszavándorlóknak ez a csoportja is az ország minden megyéjéből érkezett Szabolcsba. De azokból a megyékből jöttek vissza nagyobb számban, ahová a korábbi évtizedekben, az „iparosítás” időszakában legtöbben költöztek el. Visszavándorlásuk hullámszerűbb, mint az állandó lakóhelyre visszavándorló csoportnál. 1985-ben és 1988-ban a legtöbben érkeztek, majd 1989-ben számuk az előző két évhez viszonyítva jelentősen visszaesett. A hullámvész mögött meghúzódhat a korábbi lakóhelyen bekövetkező munkanélküliség, vagy a szülőföldön belüli elhelyezkedési, megélhetési gondok felerősödése, ill. ezek együttes hatása.

A demográfiai évkönyvek tartalmazzák a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből Magyarország területére irányuló, ill. Magyarország területéről a megyébe érkezők ideiglenes vándorlások és visszavándorlások adatait is a vizsgált időszakban.

Ezek szerint a megyéből az összes ideiglenes elvándorlók, beleértve az ideiglenes lakhelyre visszavándorlókat is, egy éves átlaga – mely évről évre ismétlődött – kb. 26 ezer embert foglalt magába. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe ideiglenesen bevándorlók (beleértve az állandó lakhelyre visszavándorlókat is) éves átlag kb. 25 ezer embert tett ki. Ha a két táblázatot összevetjük, akkor az derül ki, hogy a megyében az ideiglenes vándorlások különbözete (erre még külön táblázatban kitérünk) –13 885 fő volt. Ez a lakosságszám nem csökkentette a megye tényleges (állandó) lakosságát, de ennyi-

vel többen tartózkodtak vagy dolgoztak ideiglenesen az ország más megyéiben, mint amennyien a vizsgált megyében. Erre utalnak a népszámlálási statisztika állandó és lakónépességre vonatkozó adatai is. Az állandó népesség 1990-ben 592 933 főt mutat, míg a lakónépesség ettől 20 632 fővel kevesebb, 572 301 fő volt.

Mielőtt vándorlási adatainkat összegeznénk, még arra kívánunk rámutatni, hogy a 10, ill. az 1 éves átlagban a megyéből összes elvándorlók 72%-a községekből, míg 28%-a városokból költözött el ideiglenesen.

12. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből az ország területére és az ország területéről Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe irányuló ideiglenes vándorlások és visszavándorlások együtt, 1980–1989²⁷

Temporary immigrations and remigrations from and to Szabolcs-Szatmár-Bereg counties, together, 1980–1989

Év	Ideiglenes vándorlások és visszavándorlások együtt			
	Odavándorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe		Elvándorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből	
	város	község	város	község
1980	7 641	20 097	7 558	20 804
1981	7 349	20 548	7 701	20 593
1982	7 353	19 600	7 600	19 595
1983	7 181	18 596	7 514	18 953
1984	9 231	18 138	7 610	19 929
1985	9 089	24 391	9 422	20 051
1986	7 251	15 125	7 481	19 663
1987	7 121	15 115	7 929	18 917
1988	7 164	14 280	8 062	16 659
1989	5 312	12 604	4 516	16 514
Város, község összesen 1980–1989	74 692	178 494	75 393	191 678
Mindösszesen	267 071		253 186	

A megyébe az összes beköltözőknek 70,5%-a érkezett községekből, és 29,5%-a pedig városból. Ezek az adatok azt jelzik, hogy mind a megyéből ideiglenes elvándorlók, mind a megyébe bevándorlók kb. 2/3-a községekből került ki, és községekbe vándorolt el.

Ezek szerint a városok vonzó és taszító ereje azonos ideiglenes vándorlói számot mozgatott meg, és az ideiglenes vándorlóknak a városok nem biztosítottak kimutatható lehetőséget.

Az abszolút számokat figyelembe véve: 10 év alatt kb. 13 ezerrel, 1 évre vetítve pedig kb. 1300 emberrel többen mentek el ideiglenes jelleggel a megye községeiből, mint amennyien ide érkeztek.

A 10 éves periódus belső vándorlást összefoglaló adatait a mellékelt táblázatos kimutatás jelzi (az elemzés során említett kiegészítésekkel).

13. A népességmozgalom főbb adatainak megoszlása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 1980–1989
Distribution of main demographic data in county Szabolcs-Szatmár-Bereg, 1980–1989

Év	Állandó			Ideiglenes		Ideiglenes visszavándorlás		Ideiglenes vándorlások külön- bözete (5+6)- (4+7)	Természe- tes szapo- rodás, ill. fogyás
	elván- dorlás	odaván- dorlás	vándorlási különbözlet (2-1)	elvándor- lás	odaván- dorlás	állandó lakhelyre vissza- vándorlás	ideiglenes lakóhelyre vissza- vándorlás		
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1980	11 688	15 501	-3 813	6 627	23 694	21 111	4 668	-624	2 466
1981	11 329	14 816	-3 487	6 143	23 775	21 754	4 519	-397	1 919
1982	11 060	14 669	-3 609	6 036	22 457	20 917	4 738	-242	1 742
1983	11 420	14 738	-3 318	6 059	21 522	19 718	4 945	-690	1 162
1984	12 176	15 849	-3 673	6 720	23 761	20 649	3 778	-170	915
1985	12 620	16 460	-3 840	7 575	22 825	25 905	6 648	+4 007	1 612
1986	12 010	15 630	-3 620	5 509	23 461	16 867	3 683	-4 768	1 427
1987	12 815	16 554	-3 739	5 430	22 215	16 806	4 631	-4 610	1 250
1988	11 867	15 365	-3 498	5 499	19 629	15 945	5 092	-3 277	1 327
1989	12 051	15 621	-3 570	5 040	17 132	12 876	3 898	-3 114	754
1980–1989	119 036	155 203	-36 167	220 471	30 638	192 548	46 600	-13 885	14 574

Táblázatunk a belső vándorlás adataival illusztrálja a dolgozatunk 2. táblázatában kimutatott legfontosabb népesedési gondokat. Az évenkénti bontás összesítésében látható, hogy a vizsgált 10 éves periódusban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a természetes szaporodás az előző évtizedekhez viszonyítva nagymértékben csökkent, de még ebben az évtizedben is pozitív volt, 14 574 fővel növekedett.

Az évenkénti állandó vándorlási adatokkal és azok összevetésével az is egyértelművé válik, hogy a megyében – a 36 167 fős állandó vándorlási különbözet következményeként újra csökkent a lakónépesség száma 21 593 lélekkel, míg az állandó népesség 28 114 főve lett kevesebb.

A 10 éves időszak összes ideiglenes vándorlási különbözetét, a -13 855 főt azonban nem tekinthetjük egyértelműen ideiglenes vándorlóknak. Ez az ideiglenes vándorló létszám nem növelhette ilyen arányban a korábban kimutatott 68 267 fős napi ingázók nagyságát.

A táblázatból óvatos megfogalmazással kiemelt számok azonban azt bizonyítják, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye különleges helyzetben volt Magyarországon. A természetes szaporodás, a napi ingázás, az állandó és az ideiglenes belső vándorlás mind-mind visszatükrözi azt a tényt, hogy a megye a „munkaerő-termeléssel” ebben az évtizedben is jelentősen hozzájárult Magyarország (különösen Budapest) munkaerő-szükségletének a kielégítéséhez, a munkaerő-eloszlás kiegyenlítéséhez. A napi ingázás, az ideiglenes vándorlás minden formája jelzi a gazdasági fejletlenséget, a gazdasági szerkezet gondjait és a 80-as évek végén bekövetkező válságjeleket, a valóságos válságot. A gazdasági fejletlenség és foglalkoztatottság összefüggéseire csupán tényszerűen hozunk fel néhány adatot.

Az 1980-as évekből rendelkezésre álló, belső használatra készített megyei „tervdokumentációk”-ban hangsúlyozzák, hogy „az elmúlt másfél évtizedben – vagyis a 60-as évek közepétől – a megye társadalmi, gazdasági fejlődése önmagához mérten dinamikus volt”. A tervdokumentáció – a hatodik és a hetedik ötéves terv – utal néhány gazdasági és infrastrukturális létesítményre, de a gondolatkört így fejezi be: „A fejlődés ellenére a megye hátrányos helyzetét nem sikerült felszámolni, néhány területen pedig új feszültségek keletkeztek”. Ezek közül témánkhoz kapcsolódóan kiemeljük, hogy a demográfiai „termékenység a 80-as években tartósan és folyamatosan csökkent, a halálozás jelentős mértékben emelkedett”. Ennek következményeként a természetes szaporodás csökkent. Bár ez az országgal ellentétben még mindig pozitív előjelű volt, nem tudta pótolni a vándorlási veszteséget, és így a megye 1980-tól 1990-ig ismét fogyó népességűvé vált.

Legintenzívebb volt a népességfogyás a megye többszörösen „hátrányos” apró falvaiban.²⁸

1980 és 1990 között a városok lakónépessége együtt 208 221-ről 217 823 főre, tehát 9602 emberrel (4,6%-kal) növekedett, amikor a községek lakossága 385 608 főről 354 478 főre, 31 130 lélekszámmal (8,0%-kal) csökkent. A községek lélekszáma csak a 15–20 ezer lakossal rendelkező településeken nőtt, a 10 ezer alatti népességű községekben minden kimutatott csoport-kategóriában csökkent, de különösen nagy arányú volt az apadás az 1000 fő alatti községekben. Az 500–999 lakónépességű községekben a népesség 13,9, a 200–499 lakosúakban 16,9 és a 199 és kisebb lélekszámú községekben pedig 35,6%-kal csökkent.²⁹

A gazdaságban bekövetkező recesszió – az ipar, építőipar, energiagazdálkodás, mezőgazdaság, a közúti és vasúti közlekedés, az infrastrukturális ellátottság stb. teljesítményének csökkenése – a foglalkozást bővítő beruházások visszafogását eredményezte, melynek hatására a foglalkoztatási feszültségek a megye egész területén általánosan mutatkoztak. A szatmár-beregi apró falvakban, a dél-nyírségi gazdaságilag elmaradott településeken, a nehézségek, a népességeltartás ill. megtartás gondjai pedig még inkább kiütköztek.³¹

A megye gazdasági szakemberei ehhez azt is hozzátették, hogy „a gazdaságilag elmaradt térségekben a terület jövedelemtermelő és eltartó képességének csökkenése miatt, mind nagyobb gond a szakember-ellátottság”. Az egész megye gazdasági fejlődésére visszahatott, hogy a közigazgatás területéről „elvándorolt aktív korú népességből mind nagyobb arányban a magasabb képzettségűek hagyták el véglegesen a megyét”. A mértékadó véleményt az idézett kiadvány így összegzi: „A termelő infrastruktúra kiépítetlensége és a szellemi háttér hiányosságai miatt a gazdasági szféra fejlesztési pozíciói tovább romlanak.”³²

A Szabolcs-Szatmár megye hosszú távú terület- és településfejlesztési koncepciója című kiadvány szerzője arra hívja fel a figyelmet, hogy „az elvándorlás a megyének külön érzékeny veszteséget jelent, ugyanis az ifjúsági forrástöbbletből jelentős részben a kvalifikáltabbak hagyják el lakóhelyüket”. A pályakezdő fiatalok vándorlási vesztesége évenként 1000–1400 között alakult, a megyén belül maradó kínálati többletet 3500 főre becsülték. Azt is hangsúlyozták, hogy a megyében mobilizálható munkaerő nagy része szakképzetlen nő volt. A kiadványban azt is világosan megfogalmazták, hogy a foglalkoztatási helyzet a megyén belül is differenciáltan alakult. „Fehérgyarmat, Mátészalka s a megyeszékhely körzetében várható a legnagyobb feszültség.” A várható feszültségek egyik térségben sem biztosítják a munkaerőforrás lekötését, ezért a saját erőforrásokon túl indokolt – elsősorban a központi területfejlesztési alapokból – támogatni azt.

Amint mi is többször említettük, a Szabolcs megyei települések lakosságának foglalkoztatásában fontos szerepet vállalt Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar megye. Az utóbbi években ezekben ezekből a megyékből jelentős visszaáramlás tapasztalható az ingázók, a belső vándorlók minden csoportja körében.

A gazdasági szakemberek világosan látják azt is, hogy a „feltételek előre láthatólag szűkre szabják a gazdasági fejlesztési lehetőségeket”. Ezért elsősorban olyan vállalatok telepítését, fejlesztését célszerű támogatni, amelyek hozzájárulnak az ipari struktúra korszerűsítéséhez, és javítják a térség jövedelemtermelő-képességét.³³

JEGYZET

1. 1990. évi népszámlálás 3. Összefoglaló adatok. Fogalommagyarázat.
A népességadatok az 1960–1970-ig terjedő időszakban a jelenlévő népességre, 1970–1990 közötti időszakban pedig az állandó ill. a lakónépességre vonatkoznak.
A jelenlévő népesség a népszámlálás eszmei időpontjában az összeírás helyén tartózkodó népesség.
Az állandó népesség az adott területen bejelentett állandó lakással rendelkező személyek adatait tartalmazza, függetlenül attól, hogy van-e máshol bejelentett ideiglenes lakásuk. Ebbe a csoportba tartoznak azok a személyek is, akik valamely ok-

ból (munkavállalás, tanulás) az eszmei időpontban külföldön tartózkodtak, de állandó bejelentett lakásuk az adott területen volt.

A lakónépesség két csoportból tevődik össze. Az adott területen állandó lakással bíró és máshol bejelentett ideiglenes lakással nem rendelkező, és bejelentett ideiglenes lakással rendelkező személyek csoportjából, függetlenül attól, hogy a népszámlálás eszmei időpontjában jelen voltak, vagy sem. 463.

1990. évi népszámlálás 3. Összefoglaló adatok.

2. 1990. évi népszámlálás 3. 7. 1990. évi népszámlálás 27. demográfiai adatok II. kötet, Bp., 122.
3. Szászi Ferenc: A külső vándorlást meghatározó politika, a jogi szabályok változásai és ezek hatásai Magyarországon (1945–1989). Migráció. Tanulmánygyűjtemény II. KSH Népeségtudományi Intézet. Bp., 15–16.
4. Szászi Ádám–Szászi Ferenc: A bevándorlás jogi szabályozásának változásai Magyarországon (1945–1998). Demográfia, Bp., 2000. XLIII. évf. 4. 506.
5. Szászi Ferenc: Újabb adatok, összefüggések a magyarországi lakosság kivándorlásának történetéhez (1945–1989). Nyíregyháza, 1993. 8.
6. Illés Sándor–Hablicsek László: A külső vándorlások népességi hatásai Magyarországon 1955–1995 között. Bp., 1996/3. 19.
7. Balogh Béla András: Szabolcs-Szatmár megye néhány időszerű népesség- és településföldrajzi vonásai (1980). Szabolcs-szatmári Szemle, 1983/1. 39.
8. KSH 1990. évi népszámlálás 18. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye adatai. Bp., 1992. 7.
9. Uo. 300.
10. Uo. 455.
Varsánygyüre községegyesítést megszüntették. Gyüre és Nagyvarsány néven önálló községet alakítottak a Köztársaság Elnökének 310/1990. (XII. 22.) KE határozata alapján 1991. január 1. napjával.
11. Uo.: 480., 481.
12. KSH 1990. évi népszámlálás 3. Összefoglaló adatok. Bp., 112.
13. KSH 1990. évi népszámlálás 18. Bp., 128.
14. Uo.
15. 1990. évi népszámlálás 3. Összefoglaló adatok. Bp., 236.
16. KSH Demográfiai Évkönyv 1980. Bp., 1982. 407–408.
17. KSH Demográfiai Évkönyvek 1981. Bp.: 364–365.; 1982. 364–365.; 1983. 364–365.; 1984. 350–351.; 1985. 350–351.; 1986. 350–351.; 1987. 350–351.; 1988. 350–351.; 1989. 342–343.
18. KSH Demográfiai Évkönyvek 1980–1983. Bp., 354.
19. KSH Demográfiai Évkönyvek 1980. Bp., 394–395.; 1980–83. 374–375.; 1984–87. 360–361.; 1988–89. 352–353.
20. KSH Demográfiai Évkönyvek 1980. Bp., 1982.: 407–408.
21. KSH Demográfiai Évkönyvek Bp., 1980–83.: 382–383.; 1984–89. 368–369.
22. KSH Demográfiai Évkönyvek Bp., 1980.: Uo.
23. KSH Demográfiai Évkönyv 1980. Bp., 1982.: 407–408.
24. KSH Demográfiai Évkönyvek Bp., 1980.: 386–387.; 1981–83. 366–367.; 1984–89. 352–353.
25. KSH Demográfiai Évkönyvek. Bp., Uo.

26. KSH Demográfiai Évkönyvek. Bp., 1980.: 384–385.; 1981–83. 364–365.; 1984–88. 350–351.; 1989. 341–342.
27. KSH Demográfiai Évkönyvek. Bp., 1980.: 394–395.; 1981–83. 382–383.; 1984–89. 368–369.
28. Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács kiadványa. Szám: 820/86. II. 1.
29. KSH 1990. évi népszámlálás 18. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye adatai. Bp., 1992. 446–447.
30. A megye iparának fejlődéséről, előrehaladásának lehetőségéről, szerkezetének kérdéseiről sok-sok hasznos elképzelést találunk Hajnal Béla: A településfejlesztés és az ipar kapcsolatának néhány kérdése Szabolcs-Szatmár megyében című dolgozatában. Szabolcs-szatmári Szemle, 1998. 3. szám, 257–260.
31. Szabolcs-Szatmár megye VII. ötéves területi- és településfejlesztési koncepciója. 1975. 2.
32. Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács kiadványa. Szám: 820/86. II. 5.
33. Szabolcs-Szatmár megye hosszú távú terület- és településfejlesztési koncepciója. Nyíregyháza, 1985. 27–28.

Tárgyszó:

Belföldi vándorlás

**INLAND MIGRATION OF THE POPULATION OF COUNTY
SZABOLCS-SZATMÁR DURING THE DECADE BEFORE THE CHANGE OF
REGIME, 1980–1990**